

A Macsói bánság és a macsói vár lokalizációjának kérdése a magyar és a szerb történetírásban

A bánságok a középkori Magyar Királyság önálló területi egységei voltak, melyek élén a bán, a magyar király helytartója állt. Fennállásukkal már a 13. századtól számolhatunk, de igazán fontos szerepet csak a 15. századtól, a török előretörést követően tölthettek be a királyság védelmi rendszerében mint határmelléki területek. Ezen területi egységek legjelentősebbikének azt a Macsói bánságot tekinthetjük,¹ mely az Árpád-házi uralkodók déli irányú terjeszkedési politikájának következtében jött létre, s egszersmind határvédelmi feladatokat is ellátott.²

A Macsói bánság területének elnevezése a 13. század közepétől „túlsó Szerémség” (*ulterior Sirmia*), majd a 13. század végétől – kiszorítva a régi megnevezést – „Macsó földje” (*terra de Macho*) lett.³ A Száva folyó túlsó partján fekvő térség felett a hatalmat kezdetben a magyar király rokonai gyakorolták, majd csak később került báni fennhatóság alá. A bánság határai az idők folyamán többször is megváltoztak, s források hiányában magát a macsói várat, melyről a régió a nevét kapta, sem tudjuk pontosan lokalizálni.⁴ Határait annak ellenére sem sikerült mind a mai napig megállapítani, hogy mind a bánság, mind a vár történetével számos kutató foglalkozott már.

Még kevesebbet tudunk magáról a névadó településnek, illetve várnak az elhelyezkedéséről. A magyar történetírást a 19. század végétől foglalkoztatja a kérdés: az akkor rendelkezésre álló forrásanyag segítségével a kutatók meghatározták a vár helyét, és behatárolták a bánságot is. A szerb történetírás a 20. század elején figyelt fel a bánság problematikájára, az ekkortól kialakuló szerb álláspont azonban nem fedte teljesen a magyar elgondolásokat. A Macsói bánság területének meghatározása tekintetében a két nemzet történetírása nem tér el jelentős mértékben egymástól, a vár kérdésével kapcsolatban azonban komoly ellentmondásokat találunk.

* A szerző az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történelem Tanszékének doktorandusza (Univerzitet u Novom Sadu Filozofski fakultet Odsjek za istoriju, 21000 Novi Sad, Dr Zorana Đindića 2. attilapfeiffer@ff.uns.ac.rs).

1 Rokai-Đere-Pal-Kasaš, 2002. 84.

2 Uo.

3 Krstić, 2010. 177–178.

4 Rokai-Đere-Pal-Kasaš, 2002. 85–90.; Krstić, 2010. 177–178.

A Macsói bánság kialakulásának kérdése

Macsó mint területi egység a 11. századtól szerepel a történelmi forrásokban, összefüggésben azzal, hogy I. (Szent) István magyar király (1001–1038) a Duna és a Száva folyók közötti területet a római egyházszervezet részévé tette. A pécsi püspökség megalakulásáról szóló 1009. évi oklevélben a dunai dioecesis délkeleti határáként a Száva folyót jelölték meg. A püspökség által itt alapított esperesség a latin Marchia nevet kapta, melyet a két folyó közti terület az Árpád-házi királyok uralkodása alatt viselt.⁵ Feltevődik a kérdés, hogy pontosan hol is helyezkedett el ez a Marchiaként emlegetett térség. Györffy György szerint a 12–13. századból származó adatok azt bizonyítják, hogy ez a megnevezés nemcsak a Tarcál-hegység (Fruška Gora) nyugati oldalán fekvő országrészeket ölelte fel, vagyis Valkó vármegyét, mely a 14. században a marchiai főesperességhez tartozott, hanem a Duna és a Száva folyók közötti területet is, vagyis azt a vármegyét, melynek a középkori neve Szerém volt.

A Duna–Száva közén Marchia néven létrejövő főesperesség elnevezése önmagában is határvédelemre, hadi közigazgatásra utal. A szerémi erőd megalapítása előtt, vagyis Szerém megye és a szerémi esperesség megalakulása előtt Marchia területe elnyúlt egészen a Szerémség keleti részéig, mely a Magyar Királysághoz tartozott.⁶ A 12. században, még mindig a Macsói bánság megalakulása előtti időszakban, zajlottak a magyar–bizánci háborúk. I. Mánuel Komnénosz bizánci uralkodó (1143–1180) halála után III. Béla magyar király (1172–1196) visszafoglalta az egykori magyar területeket a Balkán-félszigeten.⁷ Györffy György munkájában rámutat arra, hogy az esperesség magyar területei valójában megegyeznek a vármegye területével, tehát elképzelhető, hogy Macsó mindenekelőtt vármegye lehetett. Ezt az állítást támasztja alá a határ menti grófságot jelentő latin *marchia* kifejezés is.⁸ Marchiát azon vármegyék közé sorolhatjuk tehát, melyek felett az úgynevezett „határispán” (*comites confinii*) gyakorolta a hatalmat, miként arról I. László magyar király (1077–1095) második törvénykönyve is említést tesz.⁹

A Magyar Királyság azon területei, melyek a Száva folyótól délre helyezkedtek el, egy-egy személyhez kapcsolódtak. A terület III. Béla lányának, Margitnak a hozományára, aki II. Iszák Angelosz bizánci uralkodóval (1185–1195) kötött házassága révén Mária néven császárné lett.¹⁰ Margit hozományul kapott birtokainak pontos határait nem ismerjük, de Sima Ćirković szerb történész szerint e terület határai magukban foglalták az egykori bizánci területeket, egészen Nemanja István szerb fejedelem (1166–1196) országáig.¹¹

5 Györffy, 2002. 18–19.

6 Uo. 19.

7 Engel, 1990. 233.

8 Györffy, 2002. 19–20.

9 Závodszy, 1904. 170.

10 Pór, 1889. 548.; Wertner, 1903. 593., 595.; Ćirković, 2008. 1–4.

11 Ćirković, 2008. 4.

Teljes vonalában azonban Szerbia északi határa sem ismert előttünk, csak egyik, északkeleti pontját tudjuk biztosan meghatározni, nevezetesen a Déli-Morava folyó völgyében Ravno (ma Čuprija) városát. Itt találkozott ugyanis az előbb említett szerb fejedelem fia, II. István szerb király (1217–1228) II. András magyar királlyal (1205–1235),¹² ami azt jelenti, hogy a szerb állam határa 1220-ban Ravno városánál húzódott. A Szerb Királyság nyugati határát illetően sincs biztos adatunk, egészen Dragutin István szerb király (1276–1282) uralkodásáig ugyanis nincs bizonyítékunk arra vonatkozóan, hogy a Száva és a Rudnik-hegység közötti terület szerb kézen lett volna.¹³

A Margit által kapott területekből 1204-ben a keleti részt Kaloján bolgár cár (1197–1207) leválasztotta, így a magyar király lányának, miután 1223-ban visszatért Magyarországra, már csak hozományának nyugati része maradt, vagyis a Szávától északra és délre kiterjedő Szerémség területe. Margitot mindezen birtokaival együtt III. Honorius pápa (1216–1227) 1223-ból fennmaradt oklevélben a Szent-szék védelme alá vette.¹⁴ Margit fiát, Vilmost, aki az asszony harmadik, egy szaloniki lovaggal, Szent Omer-i Miklóssal kötött házasságából született, a „Szerémség hercege”-ként (*dux Sirmii*), valamint Macsó uraként¹⁵ említik. Ez utóbbit egy 1276-ban keletkezett forrás is alátámasztja. Nevezetesen arról a jegyzőkönyvről van szó, melyet a fenti évben, Budán IV. Béla király (1235–1270) lánya, Margit szentté avatása kapcsán vettek fel, s melyben tanúként Vilmos macsói hercegnek (*domini Guilielmi ducis de Maconia*) a lányát is megidézük.¹⁶ Így első pillantásra azt mondhatnánk, hogy Macsó első ura Vilmos volt. Rokay Péter feltevései szerint azonban a fenti cím 1276. évi használata esetében anakronizmusról beszélhetünk, vagyis Vilmos megnevezése helytelenül szerepel a forrásban, mert a 13. század első felében a Macsói bánságot „túlsó Szerémség”-nek nevezték, és csak később, 1279-ben kapta a Macsó elnevezést. Más szóval, véli Rokay, a forrás összeállítója tévesen sugallta, hogy Vilmos még életében viselte a macsói hercegi címet.¹⁷

Egyetért-e abban a magyar kutatás, hogy a Macsó kifejezést nem használták 1279 előtt? IV. Béla a néhai Margit hozományaként ismert területet lányának, Annának és vejének, Rosztyiszlav csernyigovi fejedelemnek, későbbi bolgár cárnak (1257–1262) adta át, így tehát a túlsó szerémségi terület valamikor 1247 és 1254 között újra birtokost cserélt.¹⁸ Egy 1254. július 28-án kelt királyi oklevélben Rosztyiszlav neve a magyar méltóságok között említésre került mint „Galícia hercege és Macsó ura” (*Ratislaus Dux Galicie et Dominus de Machou*).¹⁹

Fennmaradt forrásaink szerint a „túlsó Szerémség”-et Macsóként ez az oklevél említi először.²⁰ Macsó jelentőségének növekedése valószínűleg Rosztyiszlav

12 Uo.

13 Uo. 10.

14 Wertner, 1903. 594.; Engel, 1996. 27. 366.; Čirković, 2008. 5.; Zsoldos 2011. 50–51.

15 Rokai, 1983. 121.

16 Wertner, 1903. 607.; Čirković, 2008. 5.

17 Rokai, 1983. 125–126.

18 Zsoldos, 2011. 50.

19 Reg. Arp. I. 1011.

20 Hardi, 2009. 70–72.

idejére tehető, aki Bosznia elleni katonai akciójában, illetve a bolgárok elleni harca során is komolyan támaszkodhatott a térségre.²¹ Macsó területét éppen ezért feltehetően Rosztizslav szervezte meg, és ő építhette fel a macsói várat (*castrum Macho*) is, szintén valamikor 1247 és 1254 között.²² Férje halála után (1263) Annát úgy említik, mint Macsó, illetve Bosznia hercegnőjét (*ducissa de Machov seu de Bosna*).²³ Mindaddig tehát a területre a bánság elnevezést nem használják, legfeljebb Macsó földjeként (*terra Machow*) vagy *Machó*ként említik.²⁴ S ezen még a magyar történetírás azon elképzelése sem változtat, amely szerint Rosztizslav idejében olyan jelentős bánságok alakultak ki a Magyar Királyság déli határa mentén, mint az Ozorai, a Macsói, a Barancsi és a Kucsói bánság.²⁵

Fentebb láthattuk, Rosztizslav sem szerepelt soha macsói bánként.²⁶ Zsoldos Attila munkájában is azt olvashatjuk, hogy Macsó Rosztizslav 1262. évi elhunytával fia, Béla herceg kezébe került, egészen 1272-ben bekövetkezett haláláig. Ezt követően jelentek meg a tartomány élén a bánok, akikkel 1279 augusztusáig számolhatunk. 1279–1284 között a tartomány élén V. István magyar király (1270–1272) özvegye, Erzsébet királyné állt, aki a „macsói (és boszniai) hercegnő” (*ducissa de Machou [et de Bozna]*) címet viselte.²⁷ A szerb történetírás állítása szerint ezzel szemben Macsó élén csak a 14. század elejétől mutathatók ki bánok, akik egyben a környező vármegyék ispánjai is voltak.²⁸

A Macsói bánságot 1284 és 1290 között a szerb király, Dragutin István kapta meg IV. László magyar királytól (1272–1290) hozományként, mivel László leánytestvérével, Katalinnal kötött házasságot. Dragutin, mint Macsó és Bosznia ura, azontúl, hogy szemtanúja volt a Magyar Királyságot sújtó belső konfliktusoknak és harcoknak IV. László és III. András (1290–1301) uralkodása alatt, birtokai révén tatár támadást is elszenvedett.²⁹ III. András 1293. november 10-én kiadott okleveléből ugyanis megtudjuk, hogy a tatárok behatoltak a Macsónak nevezett királyság egy részébe, még hozzá az ő uralkodásának második esztendejében, télen, tehát 1291-ben. Az András által küldött hadsereg megsemmisítette a tatárokat, s a hadjárat teljes sikerrel zárult. Nagyszámú keresztény szabadult meg ekkor a tatár rabságból.³⁰ Egy 1298-ban kelt oklevel szintén megemlíti a tatár pusztítást, amikor is a szerb uralkodó hadseregével átlépte a Száva folyót, a hadjárat Dragutin István barancsi hadjárataként is ismert.³¹

21 Engel, 1990. 233.

22 Rokay–Takács, 1994. 421–422.; Hardi, 2011. 41.

23 Pór, 1889. 548.

24 Wertner, 1909. 480–481.

25 Engel, 1990. 233.

26 Hardi, 2011. 40.

27 Zsoldos, 2011. 50–51.

28 Ćirković, 2008. 6.

29 Uo. 10.

30 „...quod cum perfida gens Tartarorum post coronationem nostram secundo anno circa yemem quandam particulam regni nostri macho vocatam venisset ad spoliandum nosque magistrum Laurencium dictum Cheta fidelem nostrum ipsis Tartaris (...) misissemus (...) multos captivos Cristianorum de manibus ipsorum Tartarorum (eliber)ando cum effusione suorum sanguinem...” Reg. Arp. II. 3951.

31 Ćirković, 2008. 10–11.

A szerb történetírásban teret nyert feltételezések szerint Dragutin István birtokai a katonai akciót követően kiszélesedtek, és Macsótól, illetve Bosznia északkeleti részétől egészen Galambócig, valamint Ždreláig terjedtek.³² Ha figyelembe vesszük, hogy Dragutin birtokai – ahogy fentebb láttuk – Macsó és Bosznia uraként a Vaskapu-szorostól Bosznia északkeleti részéig tartottak, elmondhatjuk, hogy a Macsói bánság magában foglalta a Barancsi, a Kucsói és a Sói bánságokat is.³³ Ennek az egyesítésnek az okát nem ismerjük, de nagy valószínűség szerint – figyelembe véve Dragutin tatárok és bolgárok elleni hadakozásait, illetve a magyar uralkodó iránti hűségét – III. András magyar király jóváhagyásával történt,³⁴ akinek 1301-ben bekövetkezett halála után Dragutin megtartotta délen fekvő birtokait. Hasonlóképpen a többi oligarchához, ő is összetűzésbe került a szomszéd birtokosokkal, erre érvként a szerb kutatás egy 1310., illetve egy 1312. évi forrást hoz arról a támadásról, amely során „István, akit azokon a vidékeken Szerbia királyának hívtak, elbitort néhány birtokot és jogot” a kalocsai és bácsi érsekségtől.³⁵ Egy ismeretlen szerzetestől származó, 1308. évből való Délkelet-Európa-leírás Markia területét Dragutin birtokaként nevezi meg, ami azt jelentené, hogy Dragutinnak a Száva folyótól északra is voltak birtokai. Amikor 1310-ben I. Károly (1301–1342) hatalma megszilárdult, kibékült Dragutinnal, és elismerte, hogy a kibővített terület ura legyen, amely alkalmasint az egyesített bánságok régióját jelentette Magyarország déli részén.³⁶

A 14. század második felében a Macsói bánság kérdése állandó viszályt okozott Szerbia és Magyarország között. I. Lázár szerb fejedelem 1378-ban meghódította a bánságot, I. (Nagy) Lajos magyar király (1342–1382) pedig vazallusának ismerte el a szerb fejedelmet.³⁷ Garai Miklós, aki 1387–1390 között macsói báni tisztséget viselt, még I. Lázár Hrebeljanovics szerb cár (1377–1389) életében megörökölte azon területeket, melyeket korábban Dušan István szerb cár (1346–1355) uralkodása alatt egy Detos nevű szerb főúr birtokolt.³⁸ A kérdéses birtok a Macsói bánság közvetlen szomszédságában feküdt és magában foglalt több megyét is (Kolubara, Ljig, Toplica, Ub, Tamnava, Gornja és Donja Obna, Rabas, Nepriča, Pepeljevac), melyek a szerb szakirodalomban meghonosodott elgondolás szerint szintén a Macsói bánság részét képezték.³⁹

Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) uralkodásának első évtizedében harcok folytak a Macsói bánság birtoklásáért.⁴⁰ Thallóczy Lajos, valamint Nenad Lemajić szerb történész is nagy fontosságot tulajdonított az 1426-ban kelet-

32 Uo. 11.

33 Uo. 11.

34 Uo. 11.

35 A forrás 1312. december 29-én kelt, és a támadás idejét Vince érsek halála utánra teszi, ami azt valószínűsíti, hogy az eset vagy az 1311., vagy az 1312. évben történt. Theiner, 1859. I. 442–443.

36 Uo. 18.

37 Škrivanić, 1981. 28.; Stojkovski, 2014. 227–228.

38 Ćirković, 1981. 42–45.

39 Ćirković, 2008. 18.

40 Uo.

kezett tatai szerződésnek,⁴¹ amelyben az állt, hogy a Macsói bányságot a macsói várral Lazarevics István szerb despota (1402–1427) kapta meg a magyar uralkodótól: „*Rácország valamennyi és minden egyes joghatóságával és minden jogaival (...) valamint Macsó várát tartozékaival, amelyről a Macsói bánység viseli nevét.*”⁴²

Lazarevics István halálát követően az új szerb despotának, Brankovics Györgynek (1427–1456) vissza kellett volna szolgáltatni a Macsói bányságot Nándorfehérvárral és Galambóccal együtt Zsigmond királynak. Nándorfehérvárt vissza is adta, Galambóc várát azonban a törököknek játszotta át, a Macsói bányságot pedig megtartotta saját magának.⁴³ Ismeretes továbbá, hogy az új szerb uralkodó megerősítette egyik főemberének, Radicsnak azon birtokait, melyeket már Lazarevics István despota uralkodása alatt is birtokolt. S noha Radics falvai Szerbia különböző vidékein szétszóródva feküdtek, a legtöbb mégis Macsóban volt,⁴⁴ vagyis a Macsói bánység a szerb despotaság részét képezte egészen 1459-ig, amikor is a törökök annak területét elfoglalták.⁴⁵

A Macsói bánység „térképe”

A Macsói bánység létrejöttét és történetét érintő legjelentősebb történelmi tények ismertetése után fontos elemeznünk azt, hogy mit mond a történelmi kutatás a terület fekvéséről és hatáiról. A régi és újabb magyar történetírás eredményeinek elemzését követően a terület határait fogjuk górcső alá venni. Thallóczy Lajos és Áldásy Antal a 20. század elején, a középkori és újkori szerb topográfiai adatokat figyelembe véve a következőképp határozták meg a bánység határait: nyugaton a Drina folyó, Trešnjicétől a Rem folyó Szávába folyásáig (1. térkép). Fontos hangsúlyozni, hogy a történészek szerint lehetséges, hogy a Macsói bánységhez tartozott az Ozorai bánység keleti része is. Az északi határát a Száva folyóban határozták meg egészen a Kolubara folyóig. Elképzelhetőnek tartják továbbá, hogy a Szerémi bánység déli része is a Macsóhoz tartozhatott. Feltételezéseik szerint a terület keleti határa a Kolubara és a Ljig folyó volt, mely délen Ježevicéig húzódott, ami a Nyugati-Morava folyótól 40 kilométerre található északi irányban.⁴⁶

Ugyanakkor léteznek más elképzelések is a magyar történetírásban a bánység nyugati és keleti határaival kapcsolatban. A 19. századi magyar történészek közül Korbuly Imre határként a Drina és a Kolubara folyó közti területet jelöli meg, míg Lehoczky Tivadar a Kolubara és a Morava folyók közé helyezi a határt. Utóbbi úgy véli, hogy a határ közelében fekszik Szabács városa, valamint hogy Belgrád

41 Lemajić, 2007. 443–448.

42 „...iam dictum Regnum Rasciae omniaque et singula iura et iurisdictiones eiusdem demtis (...) item castro Macho vocato et suis pertinentiis, unde Banatus Machoviensis denominatur.” CD X/6. 811.

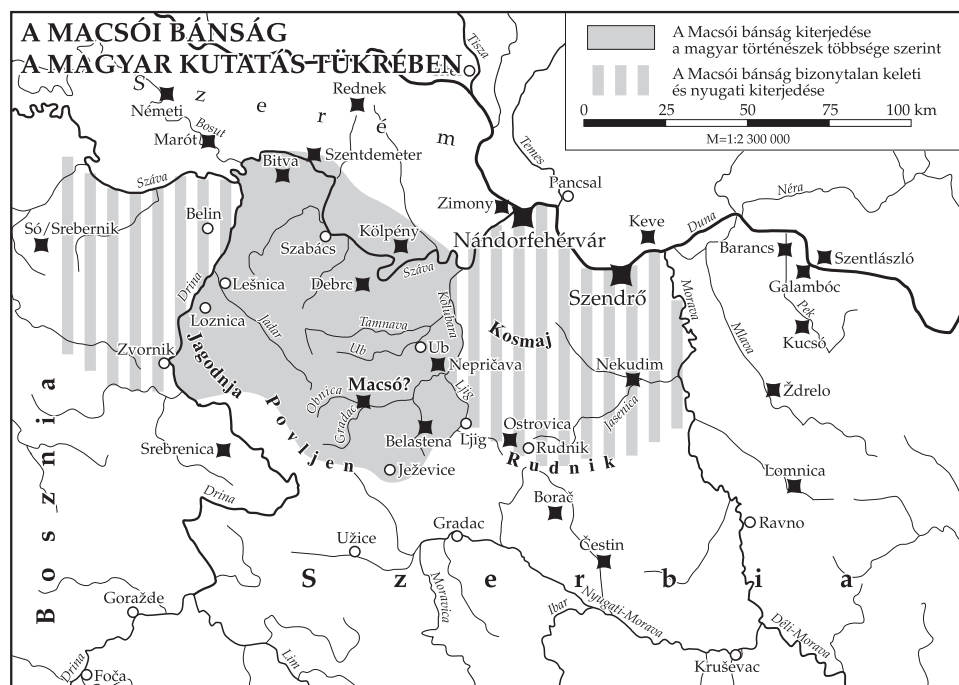
43 Spremić, 1994. 95–98.

44 Uo.

45 Uo.

46 Thallóczy–Áldásy, 1907. 30–33.

1. térkép

területe is a bánság része volt.⁴⁷ Pesty Frigyes és Pór Antal szerint a határ a Drina folyótól a Morava folyóig tartott, vagyis az egykori Barancsi bánóság.⁴⁸ Engel Pál a Macsói bánóság határait a Drina, Száva és Kolubara folyók közé helyezte.⁴⁹ Az újabb kori magyar történelmi térképeken nagyrészt a bánóság elsődleges határait ábrázolják, melyek a 13. századi állapotnak felelnek meg.⁵⁰

A terepen végzett számos kutatómunka és helymeghatározás nyomán Miloš Blagojević szerb történész arra a következtetésre jutott, hogy a középkori bánóság nyugati határa a Drina mentét követte, Loznica és Badovinac helységek között, vagy talán ezektől valamivel északabbra. A keleti határ a Kolubara folyó jobb oldalán húzódott, Medoševac és Konatice falvak között. Blagojević elgondolásai szerint (2. térkép) a déli határt a Tamnava folyó völgye képezte, majd a Jadar folyó középső és alsó folyása.⁵¹ Az északi határ valahol a Drina folyótól Kitog felé, Badovinaiig húzódott, majd pedig tovább folytatódott a Száva folyó irányába Szabácsig, ezt követően a Száva folyó jobb oldalán ment tovább Beljinig, azután pedig egy kevésbé megerősített szakaszon a Kolubara torkolatáig.⁵²

47 Pesty, 1875. 362.

48 Pór, 1889. 548.; Wertner, 1909. 480–481.

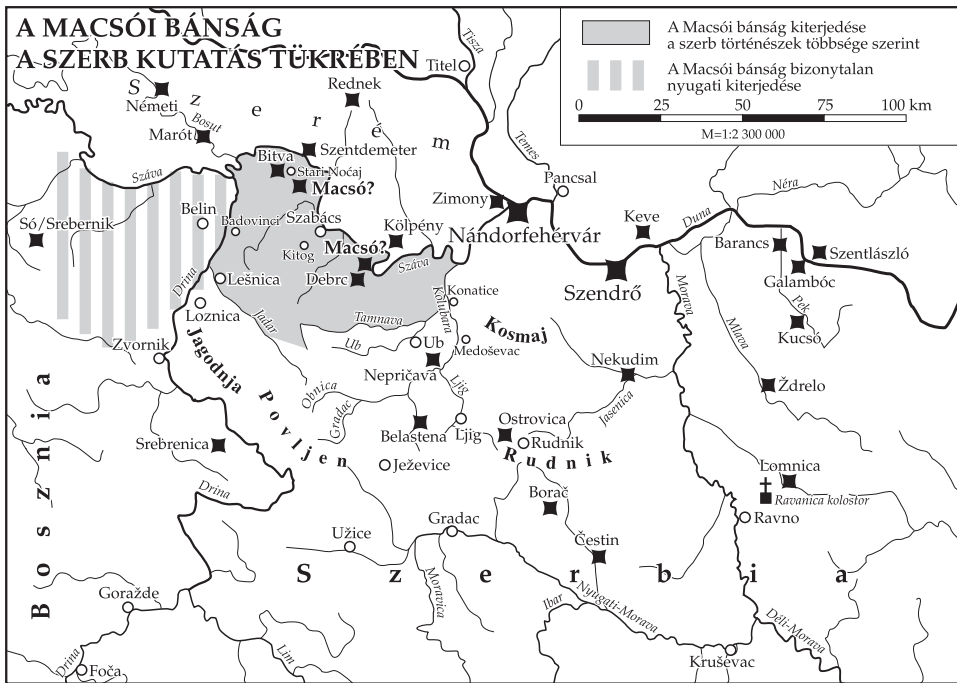
49 Engel, 1988. 96–97.

50 Gaál–Katus–Sarkady–Szabolcs–Vladár, 2001. 110–111.

51 Božanić, 2008. 38.

52 MS 196–200.; Božanić, 2008. 38.

2. térkép

A Macsói bánság elhelyezkedésének meghatározásánál nagyon fontos a ravanicai kolostor alapítólevele, amelyet I. Lázár Hrebeljanovics szerb cár (1377–1389) adott ki 1381-ben. Ebből ugyanis megtudjuk, hogy az uralkodó az általa alapított ravanicai kolostornak 14 falut adományozott a Macsói bánság területén. Ezek a következők voltak: Podgorica, Popovac, Brekovica, Ovoš, Brekova, Staglovo, Vlasenica, Zvizd, Drugi Zvizd, Čagalj, Bratišince, Sopince, Grm és Luka.⁵³ A ravanicai kolostor alapítólevelében szereplő falvak valamennyiének ugyanott volt a határa, ami azt jelentheti, hogy ezek a kolostor körül csoportosultak. A terület mezsgyéiként a Száva folyót, Popovac és Brekovica falut, Duboki potokot (ma Duboka reka), valamint Vlasenica és Prahovo falvakat említik, de fontos megjegyezni, hogy a terület határait nem ismerjük még teljes mértékben, ehhez további kutatásokra lenne szükség. A Macsóban található ravanicai kolostorhoz tartozó falvak a Száva folyó jobb partján terültek el, keletre a mai Szabácstól. A falvak elhelyezkedése alapján a szerb kutatás arra a következtetésre jutott, hogy azok képezték Macsó, illetve a Macsói bánság északi határát.⁵⁴ Itt jegyeznénk meg, hogy azon magyarországi térképeken, melyek a Macsói bánságot ábrázolják a 14. századtól a 15. század közepéig, a bánság határai a Boszna folyótól a Vaskapu-szorosig húzódnak.⁵⁵

53 Škrivanić, 1981. 83–99.

54 Božanić, 2008. 38–40.

55 Gaál–Katus–Sarkady–Szabolcs–Vladár, 2001. 110–111.

Továbbá azt is, hogy a 19. század végi magyar kutatók nem hivatkoztak történelmi forrásokra a határok kérdésével kapcsolatban.

A bánság nyugati határainak tekintetében Momčilo Spremić azt vallja, hogy azok a Drina folyótól nyugatabbra lehettek, és a Sói bánság keleti részeit is magukban foglalták.⁵⁶ Ha ezt az álláspontot összehasonlítjuk Thallóczy térképével, megállapíthatjuk, hogy a határok elhelyezkedésének kérdésében a két történész véleménye megegyezik.⁵⁷ Mihailo Dinić ugyanakkor a *Srpske zemlje u srednjem veku* (Szerb földek a középkorban) című könyvében másképp határozza meg a bánság határait. Úgy véli, hogy tágabb értelemben a bánság területe kiterjedt a Drina és a Beljina közti régióra, nagyjából Debrecen (Debrce) térségéig, továbbá a bánság részét képezte a Bitvai járás is. Szűkebb értelemben Macsó egy kisebb területi egység (*districus*) lehetett a bánzágon belül, mely a Jerez és a Beljina folyók között terült el. Ezeket a határokat láthatjuk a Dinić készítette térképen is.⁵⁸

A macsói vár

A 19. század végi és a 20. század eleji magyar történetírás nemigen foglalkozott a vár helyének kérdésével. Thallóczy történelmi térképén a macsói vár (*Macho castrum*) Valjevo város közelében található.⁵⁹ Az újabb magyar történelmi térképeken a várat szintén Valjevo közelébe helyezik, az Obnica folyó közelébe.⁶⁰ Engel Pál az ország újraegyesítéséről szóló tanulmányában azt írja, hogy I. Károly hadserege 1317-ben és 1319-ben is hadjáratokat vezetett II. István Uroš vagy Milutin szerb király (1282–1321) ellen. Az 1317. évi hadjárat során a magyar hadsereg átlépte a Száva folyót és visszafoglalta Macsó várát. Engel az uralkodó 1323-ban, illetve 1326-ban kiadott okleveleire hivatkozik, amikor ezt állítja.⁶¹

Engel Pál ezen állítását Sima Ćirković úgy értelmezi, hogy maga a vár közvetlenül a Száva folyó jobb partján feküdt. Ćirković a maga vélekedését ugyanazzal a két, Károly által kiadott oklevéllel támasztja alá.⁶² Fontos azonban itt megjegyezni, hogy az Engel Pál által készített térképen Macsó vára Valjevo közelében található, miként egyébként Thallóczy térképén is, nem pedig a Száva folyónál.⁶³ Továbbá az 1323. évi okiratban az áll, hogy a magyar hadsereg átkelt a Száván, amit a szerb hadsereg igyekezett megakadályozni. A magyar seregnek a Száván való átkelés után végül sikerült elfoglalnia Macsó várát, az átkelést egyebek iránt Gútkeled nem-beli Miklós biztosította, és a vár részét is ő foglalta el.⁶⁴

56 Spremić, 1994. 92–94.

57 Thallóczy–Áldásy, 1907. 30–32.; Spremić, 1994. 92–94.

58 Dinić, 1978. 44–46.

59 Thallóczy–Áldásy, 1907. 39.

60 Gaál–Katus–Sarkady–Szabolcs–Vladár, 2001. 110–111.

61 Engel, 1988. 115.

62 Ćirković, 1981. 42–43.

63 Engel, 1988. 115.

64 „...cum ad expugnanda castra de Machou et subiiciendum ipsum regnum (...) exercitum (...) movissemus, et difficilis transitus fluvii Zave per algorem hiemalis temporis opposito ac resistente nobis exercitu dictorum

Okkal értelmezik a korábban említett ravanicai kolostor alapítólevelében szereplő Macsót úgy, mint a „szűkebb értelemben vett Macsót”, mivel az oklevélben azon településeken kívül, amelyek Macsóban találhatóak, szerepelnek olyan falvak is, melyek Bitvában fekszenek, ami viszont kétségtelenül a tágabb értelemben vett Macsóhoz tartozik.⁶⁵ A Radics számára kiállított oklevélben is, mely 1428/1429-ből származik, Bitva kisebb területi egységként szerepel, míg Macsó városként, melyről a bánság a nevéet kapta. Ugyanúgy, ahogy a helynevek és tárgyi emlékek segítségével sikerült beazonosítani Belin helység pontos helyét, remélhetőleg Macsó városát is sikerül majd lokalizálni. Ahogy egyre több adat és forrás kerül elő a város lehetséges helyével kapcsolatban, valószínűnek látszik az az állítás, miszerint Szabáctól a Drina folyó irányába kell az egykori Macsó települést keresnünk.⁶⁶ Ezt támasztják alá a korai török adatok is, amelyek szerint a Szabácsi náhijétől nyugatra terült el az úgynevezett Felső- és Alsó-Macsó. Ugyanakkor arra vonatkozóan nincs forrásunk, hogy pontosan hol helyezkedhetett el a város és a vár. Sima Ćirković szerint Szávaasztendemetterrel (Sremska Mitrovica) szemben, a Száva folyó túlszéli partján *villa sancti Irinei* feküdt, ami egyben azt is jelenti, hogy ott nem lehetett Macsó vára és a város.⁶⁷ Mihailo Dinić a szerb történészek közül részletesebben foglalkozott ezzel a kérdéssel, de az általa készített térkép nem jelöli Macsó várát. Véleménye szerint a szűkebb macsói térség (*districtus de Macho*) a nevét az azonos nevű városról, illetve várról (*castrum Macho*) kapta, de állítása szerint a vár pontos helyét lehetetlen meghatározni.⁶⁸ Momčilo Spremić sem foglalkozik a vár elhelyezkedésének kérdésével, csak a Macsói bánság területének kiterjedésével.⁶⁹

Biztosra vehetjük, hogy Dragutin 1316. évi halálát követően az új szerb király, II. István Milutin bezáratta unokatestvérét, Ulászlót (Vladislav), és elfoglalta annak birtokait, beleértve Macsó várát is. 1317-ben I. Károly magyar király Milutin elleni hadjáratával, melynek során elfoglalta Macsó várát, fentebb már részletesen foglalkoztunk. A Milutin király uralkodása alatti hadakozások után a macsói vár mintha elvesztette volna korábbi jelentőségét. Az 1385. esztendő kapcsán említette újból Mavro Orbini, a 16–17. század fordulóján élt raguzai történétíró, aki arról számolt be, hogy I. Lajos magyar király halálát követően Lázár fejedelem elfoglalta Nándorfehérvárt és Macsót.⁷⁰ Tudjuk azt is, hogy Lázár fejedelemnek az 1389. évi a rigómezei csatában elszenvedett halálát Horváti János arra használta ki, hogy megszerezze Macsót, illetve Belint.⁷¹

sclavorum gentis scilicet regis Yrosii adversarii nostri in littore seu portu transitus processum nostrum retardaret, ipse magister Nicolaus tanquam vir strenuus fortune se submittens contra pre dictos scismaticos ante omnes alios cum suis transeundo exercitui uostro transitum seu vadum securum preparavit; ubi studio fidelissimo castrum Machou cum suis viribus et actibus bellicosis in maiori parte occupavit.” AO II. 69–70.

65 Ćirković, 2008. 18.

66 Spremić, 1994. 95–98.; Ćirković, 2008. 18.

67 Ćirković, 2008. 19.

68 Dinić, 1978. 44–46.

69 Spremić, 1994. 91–105.

70 Ćirković, 2008. 18.

71 Uo. 14.

A viszonylag szegényes történelmi források alapján elmondhatjuk, hogy Macsó a későbbiekben tovább fejlődött, igaz, csak mint kereskedelmi központ.⁷² Macsóban már a Dragutin király uralkodása alatti időkben raguzai (dubrovnikai) kereskedők működtek, 1313-ban a raguzaiak követet neveztek ki Macsóba és környékére. Milutin uralma idején Macsóban a szerb uralkodó részére vámot szedtek. A város az 1386. évi zavargások idején pap nélkül marad, ezért a Novo Brdóban szolgáló raguzai pap megkérte a Drivastban tevékenykedő papot, hogy menjen el „arra a szerb vidékre, melyet Macsónak neveznek”, és a következő három évben ott végezzen papi szolgálatot. Ezért a szolgálatért évente húsz dukátban részesült, és azonfelül fedezték az élelemre fordított kiadásait is.⁷³ Egy 1445. évi forrásban két raguzai kereskedőtől vásárolnak a macsói kelmefelvásárlók.⁷⁴ Ezzel véget is érnek azok a források, melyek Macsóra mint kereskedelmi központra vonatkoznak. Sajnos ezek a források nem szolgálnak adatokkal a bántság határait illetően, valamint a város elhelyezkedéséről sem tudunk meg újabb információt. Ugyanakkor annyi bizonyos, hogy egy kereskedelmi központnak fontos utak mentén kellett feküdnie, ebben az esetben valahol ott, ahol az út áthalad a Száva folyón. A római útvonal a Drina folyóval párhuzamosan haladt, és a középkorban is használták még. Ez az útvonal kötötte össze a Drina folyó e partján fekvő bányásztelepüléseket Szávaszentdemeterrel, ahol hosszú időn át a raguzai kereskedők megtelepedtek. A Szávaszentdemetert a drinai úttal összekapcsoló útvonal megtalálható egy 18. századból származó vázlaton. A folyón Bitvánál (Stari Noćaj) lehetett átkelni, amely a Száva folyó partján feküdt.⁷⁵

A szakirodalomban több utalás is található arra vonatkozóan, hogy hol kellene keresni Macsó városát és a várat. Ezek szerint a legkeletibb pontja Debrc lehetett, a legnyugatibb feltehetően Rač, míg déli határa valahol Valjevo közelében. Kizárólag az írott emlékek alapján nem lehet pontosan megítélni, hogy melyik elgondolás a helyes a terület határait és elhelyezkedését illetően. A magyar történetírás a várat Valjevo közelébe helyezi, míg a szerb történetírás inkább a Száva folyó partjára. Ami a Macsói bántság határait illeti, elemezve a magyar és a szerb történetírást, elmondható, hogy évszázadok során változtak az elképzelések a kérdéssel kapcsolatban. A 19. század végén és a 20. század elején tevékenykedő magyar történészek sajnos nem hivatkoztak történelmi forrásokra, amikor a bántság határait és a vár elhelyezkedését meghatározták. A szerb történészek úgy vélik, hogy a bántság elsődleges határai a Drina, a Száva, a Duna és a Kolubara folyók lehettek a 13–14. században. A 14. századtól a Macsói bántságot egyesítették a Barancsi és a Kucsói bánssággal, a tartomány egészen 1459-ig fennmaradt, amikor is török uralom alá került.

72 Uo. 18.

73 „...ad partes Sclauonie ad locum dictum Macoua et ibi bene et diligenter officari et celebrare divina officia usque ad annos tres proxime venturos incoandos die crastina et ire debet cras...” ADA II. 90.

74 Dinić-Knežević, 1986. 14–15.; Ćirković, 2008. 18.

75 Ćirković, 2008. 18.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

ADA

Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia. Vol. II. *Annos 1344–1406 continens*. Ed.: Thallóczy Lajos, Jireček Konstantin, Sufflay Ernő. Vindobonae, 1913.

AO

Anjou-kori okmánytár. I–VII. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Gyula. Bp., 1878–1920.

CD

Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae, 1829–1844.

MS

Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Ed.: Mikloschich, Franz. Viennae, 1858.

Reg. Arp.

Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk.: Szentpétery Imre, Borsa Iván. Bp., 1923–1987.

Thallóczy–Áldásy

1907 *Magyarország mellékartományainak oklevéltára*. Második kötet. *Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*. Szerk: Thallóczy Lajos–Áldásy Antal. Bp., 1907. (MTA Első Osztály. Okmánytárak, 33.)

Theiner

Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I–II. Ed.: Theiner, Augustinus. Romae, 1859–1860.

2. Szakirodalom

Božanić

2008 Božanić, Snežana: Ravanička sela i sela velika čelnika Radiča Postupovića „u Mačvi”. In: *Spomenica istorijskog arhiva „Srem”, 7*. (2008) 34–46.

Ćirković

1981 Ćirković, Sima: Beograd pod kraljem Dušanom. In: *Zbornik istorijskog muzeja Srbije*, 17–18. (1981) 37–45.

2008 Ćirković, Sima: Zemlja Mačva i grad Mačva. In: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 74. (2008) 1–4. sz. 3–20.

Dinić

1978 Dinić, Mihajlo: Zapadna Srbija u srednjem veku. In: Dinić, Mihajlo: *Srpske zemlje u srednjem veku. Istorijsko-geografske studije*. Beograd, 1978.

Dinić-Knežević

1986 Dinić-Knežević, Dušanka: *Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku*. Novi Sad, 1986.

Engel

1988 Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). In: *Századok*, 122. (1988) 1. sz. 89–146.

1990 Engel Pál: *Beilleszkedés Európába. A kezdetektől 1440-ig*. Bp., 1990. (Magyarok Európában, 1.)

1996 Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 5.)

Gaál–Katus–Sarkady–Szabolcs–Vladár

2001 Gaál Ernő–Katus László–Sarkady János–Szabolcs Ottó–Vladár Ervin: *Történelmi világtalasz*. Bp., 2001.

Györfly

2002 Đerfi, Đerđ [Györfly György]: Pregled dobara grčkog manastira u Svetom Dimitriju na Savi (Sremska Mitrovica) iz XII veka. In: *Spomenica istorijskog arhiva „Srem”*, 1. (2002) 7–64.

Hardi

2009 Hardi, Đura: Gospodari i banovi onostranog Srema i Mačve u XIII veku. In: *Spomenica istorijskog arhiva „Srem”*, 8. (2009) 65–90.

2011 Hardi, Đura: O Mačvi sredinom XIII veka. Prilog pitanju statusa Mačve u doba vladavine njenog gospodara Rostislava Mihailoviča. In: *Spomenica istorijskog arhiva „Srem”*, 10. (2011) 32–44.

2013 Hardi, Djura: Der Status von Matschwa in der Zeit Rastislav Michailowitschs. In: *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*. Eds.: Homza, Martin–Lukačka, Ján–Budak, Neven. Bratislava–Zagreb, 2013. 128–134.

Krstić

2010 Krstić, Aleksandar: Mačva. In: *Leksikon gradova i trgova srednjovekovnih srpskih zemalja. Prema pisanim izvorima*. Ur.: Mišić, Siniša. Beograd, 2010.

Lemajić

2007 Lemajić, Nenad: Ugovor u Tati između despota Stefana Lazareviča i Žigmunda Luksemburškog, In: *Radovi Filozofskog fakulteta [Univerzitet u Istočnom Sarajevu]*, 8. (2007) 443–448.

Mihajčić

1982 Mihajčić, Rade: Doba oblasnih gospodara. In: *Istorija srpskog naroda*. Knj. 2. *Doba borbi za očuvanje i obnovu države (1371–1537)*. Ur.: Kalić, Jovanka. Beograd, 1982. 21–36.

Pesty

1875 Pesty Frigyes: A macsó bánok. In: *Századok*, 9. (1875) 6. sz. 361–381.

Pór

1889 Pór Antal: Boris und Rostislav. Beitrag zur Geschichte der russisch-polnisch-ungarischen Beziehungen. Von Moriz Wertner. Berlin, 1889. In: *Századok*, 23. (1889) 6. sz. 546–550.

Rokai

1983 Rokai, Petar: Gyletus dux Sirmii. In: *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 27. (1983) 121–127.

Rokai–Đere–Pal–Kasaš

2002 Rokai, Petar [Rokay Péter]–Đere, Zoltan [Györe Zoltán]–Pal, Tibor [Pál Tibor]–Kasaš, Aleksandar: *Istorija Mađara*. Beograd, 2002.

Rokay–Takács

1994 Rokay Péter–Takács Miklós: Macsó. In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál–Makk Ferenc. Bp., 1994. 421–422.

Škrivanić

1981 Škrivanić, Gavro: Ravaničko vlastelinstvo. In: *Ravanica 1381–1981. Spomenica o šestoj stogodišnjici*. Beograd, 1981.

Spremić

1994 Spremić, Momčilo: *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*. Beograd, 1994.

Stojkovski

2014 Stojkovski, Boris: Knez Lazar i Ugarska. In: *Vlast i moć vlastela Moravske Srbije od 1365. do 1402*. Ur.: Mišić, Siniša. Kruševac, 2014. 225–245.

Wertner

1903 Wertner Mór: Margit császárné fiai. In: *Századok*, 39. (1903) 7. sz. 593–611.

1909 Wertner Mór: Az Árpádkori bánok. Második közlemény. In: *Századok*, 43. (1909) 6. sz. 472–494.

Závodszyky

1904 Závodszyky Levente: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Függelék: A törvények szövegei*. Bp., 1904.

Zsoldos

2011 Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak, 11.)

ATTILA PFEIFFER

THE LOCALIZATION ISSUES OF THE BANATE OF MACSÓ AND THE FORTRESS OF MACSÓ IN HUNGARIAN AND SERBIAN HISTORIOGRAPHY

The Banate of Mačva as a historical territory was placed in the southern borders of the medieval kingdom of Hungary. The exact location of this territory and the fortress of Mačva is not determined today. The majority of historians agree that the banate and the fortress were placed south of the Sava River. From the 19th century the question of the location of the banate had been interesting for the Hungarian historians. As a result of their research, the territory of the banate was between the Drina, Sava and Kolubara rivers. They located the fortress near Valjevo. Hungarian historians of the 20th century agree with the location of the banate, however they are placing the fortress elsewhere. Serbian historians agree on the whole, but in one question they have another idea. They say that the fortress of Mačva was not located near Valjevo, but somewhere near the Sava river.